

Inhoud:

Oudheidkundige vondsten in Stein e.o.	1
De Scholekster. Haematopus ostralus	9
Koel-snipppers (I)	12
Revinienkwartsiet, ouder kan het niet	24
Bollandus over Elsloo, Thorn en de Noormannen	27
't Kiendje geduip en vergaete mit heives te numme	30
Nieuwe straatnamen in Stein vanaf 1941 (IV)	31
Spectaculaire vondst in de Maas bij Meers	35
Varia en verenigingsnieuws	36

Heemkundesnipppers is een uitgave van de Heemkundevereniging Maasstreek, gevestigd te Stein.

Secretariaat Heemkundesnipppers:

P.H.A. van Os
Dross. Saldenstraat 11
6181 ER Elsloo
Tel: 046-4372787

Bankrekeningen t.n.v. Heemkundesnipppers Maasstreek:
Rabo 11.41.34.499; ABN-Amro 43.19.00.361

Heemkundesnipppers Maasstreek

Juni 1999, nr.26

Voorplaat: Tini Hendrks uit Urmond bezig met inpakken van de pungel met gewassen en herstelde mijnwerkerskleding.
Bron: "Steenkool", maart 1950.

Redactie:

P.H.A. van Os
R.P.A. Paulussen
J. Sieben
J.W. Sizoo

ISBN: 90-70692-31-7
ISSN: 0920-9107

Oudheidkundige vondsten in Stein e.o.

W.P.A.M. Hendrix

Algemeen

In dit overzicht van het oudheidkundig bodemonderzoek in Stein e.o. worden beknopt de belangrijkste bevindingen over het jaar 1997 weergegeven. Het betreft voornamelijk archeologische waarnemingen die door de auteur zelf zijn gedaan. Het zijn vaak archeologische waarnemingen en noodonderzoeken die bij wijze van spreken voor de alles weggrijpende bak van de graafmachine moesten plaatsvinden.

Dit is het tweede overzicht op dit gebied dat verschenen is in het Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold. Het eerste deel behandelde het jaar 1996 heel beknopt (Hendrix 1997). Deze overzichten voorzien momenteel in een leemte, die is ontstaan door het niet meer verschijnen van de Archeologische Kroniek van Limburg, die in de vorm van jaarlijkse en meerjaarlijkse afleveringen sinds 1969 onderdeel uitmaakte van de Publications. De laatst verschenen Archeologische Kroniek van Limburg betreft de jaren 1992 en 1993.

Bandkeramische nederzetting op het bedrijventerrein Sanderboutlaan 2

In de eerste aflevering van Oudheidkundig bodemonderzoek in Stein e.o. (Hendrix 1997) is reeds melding gemaakt van sporen van een Bandkeramische (LBK) nederzetting, die deels werd aangesneden in bouwputten van het bedrijventerrein in aanleg. In 1997 werden ook op het aangrenzende terrein, terrein Limpens, sporen waargenomen van de sinds 1938 bekende LBK-nederzetting Stein-Heideveldweg (nr. 1 op kaart). Het waren 2 afvalkuilen die aan weerszijden van een LBK-gebouw hebben gelegen. In figuur 1 is versierd Bandkeramisch aardewerk van deze vindplaats weergegeven. Sporen van paalkuilen van het huis dat tussen

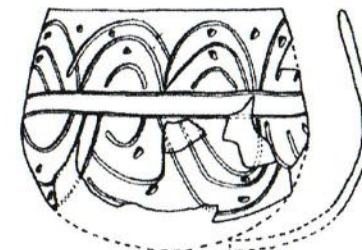

Fig. 1 versierd Bandkeramisch aardewerk van de nederzetting Stein-Heideveldweg, terrein Limpens kuil 5 (vondstnr. StHv97IV50).

beide afvalkuilen moet hebben gelegen, zijn niet waargenomen. In 1997 waren de omstandigheden voor archeologisch sporenonderzoek net zo ongunstig als in 1996. Dit is niet verwonderlijk, want de ontgravingen ten behoeve van de aanleg van de bedrijven waren niet gericht op het ontdekken van archeologische bodemsporen. Men verwijderde de teelaarde zodat het terrein met ophoogmateriaal op bouwpeil kon worden gebracht. De indruk ontstond, dat de ontgravingsdiepte voor het doen van archeologische waarnemingen niet groot genoeg was. Dit betekent, dat waarschijnlijk veel sporen niet zichtbaar waren in de bouwput en dat deze nu (goed geconserveerd?) onder het ophoogmateriaal zijn terechtgekomen. Daarnaast veroorzaakte de natte winter een grote belemmering voor het doen van waarnemingen.

Op basis van de waargenomen bodemsporen kan worden geconcludeerd, dat het zuidoostelijk deel van de nederzetting Stein-Heideveldweg onder nieuwbouw is verdwenen. Het zijn waarschijnlijk minimaal 3 tot 5 gebouwen van deze nederzetting geweest. Voor zover de terrein- omstandigheden, de weersgesteldheid en de tijd het toelieten, konden in totaal 18 kuilen globaal worden onderzocht op hun inhoud. Ook werd een kuil met IJzertijd-aardewerk ontdekt.

Het terrein waarop de LBK-nederzetting Stein-Heideveldweg is gelegen, is in het verleden door verschillende personen en instanties onderzocht. In 1938 groef dr. H. Beckers op perceel Bouts een aantal opgravingsputten in verband met de ligging van de nederzetting buiten de door hem als Bandkeramisch beschouwde wallen van Stein. Het door Beckers opgegraven materiaal vertegenwoordigde voornamelijk de Oude Periode van de Bandkeramiek (Beckers & Beckers 1940). Opmerkelijk zijn de fraaie vondsten van Limburger-aardewerk van deze site, die momenteel zijn opgenomen in de vaste opstelling van het Archeologiemuseum te Stein. Vóór 1938 moeten hier al vondsten zijn gedaan, waarschijnlijk door dhr. Bouts. Beckers zal immers zijn opgravingsputten moeten hebben aangelegd op basis van oppervlaktevondsten. De collectie Bouts is helaas in de oorlogsjaren verloren gegaan (zie Engelen 1981).

Vanaf eind jaren '60 is het betreffende terrein veel bezocht door verzamelaars, onder wie J. Schaap te Geleen. Deze verzamelde op dit terrein o.a. een opmerkelijk grote hoeveelheid dissels en fragmenten daarvan en hij kon 2 kuilen onderzoeken die waren aangesneden in een leidingsleuf nabij de Heideveldweg en in een voederkuil nabij de Koestraat. In 1971 werden leidingen door het terrein ten zuiden van de Heideveldweg gelegd, waarbij gelet werd op archeologische sporen. De resultaten van dit archeologisch onderzoek waren helaas erg mager (Bloemers 1973a). In 1972 werd het terrein bedreigd door de aanleg van een school.

De archeologische wereld reageerde toen alert en de bouw vond op een ander terrein plaats, zodat het nederzettingsterrein kon worden bewaard voor de toekomstige generatie archeologen. In de jaren '80 en '90 werd het terrein door P. Pijpers van de Heemkundevereniging Maasstreek frequent belopen. Hij legde zijn voorlopige bevindingen neer in een vondstrapport (HVM 1988).

In 1991 werd het terrein weer door bouwactiviteiten bedreigd, want er werden plannen gemaakt voor een bedrijventerrein genaamd 'Sanderboutlaan 2'. Met name door een actie vanuit de Steinder stichtingen en verenigingen kwamen nadere archeologische onderzoeken tot stand. Deze onderzoeken werden verricht onder auspiciën van de ROB onder verantwoordelijkheid van H. Stoeper, de toenmalige provinciaal archeoloog voor Limburg.

Begonnen werd met het uitvoeren van een standaard archeologische inventarisatie (SAI), waarin alle bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) bekende gegevens van het terrein werden opgenomen. Een veldkartering (aanvullend archeologische inventarisatie of AAI) werd in 1991 uitgevoerd en in 1992 werden plaatselijk proefsleuven gegraven (aanvullend archeologisch onderzoek of AAO). De resultaten van de veldkartering kwamen overeen met de bevindingen uit het vondstrapport van de Heemkundevereniging Maasstreek (HVM 1988). In een van de proefsleuven groef men een deel van een Bandkeramisch huis aan (Schute 1993). Op basis van deze bevindingen werd het plan voor het bedrijventerrein zodanig aangepast, dat het waardevolle archeologisch terrein niet werd bebouwd. Een bescherming van dit archeologisch waardevolle terrein in het kader van de ruimtelijke ordening kwam echter niet tot stand.

Tenslotte werd op het westelijk terreindeel tussen Heideveldweg en Roedenweg door de ROB een opgraving gedaan van in proefsleuven geconstateerde sporen uit de IJzertijd. De resultaten hiervan waren mager en zijn nog niet gepubliceerd.

Ondanks dat er aanwijzingen bekend waren, dat de Bandkeramische nederzetting in zuidoostelijke richting zich verder uitstreekte dan uit de inventariserende archeologische onderzoeken bleek, heeft men in dat terreindeel helaas geen proefsleuven gegraven. Tijdens de waarnemingen in 1996 en 1997 is mij bekend geworden, dat in het begin van de jaren zeventig J. Schaap hier Bandkeramische kuilen in een leidingsleuf had ontdekt.

Bovenstaande vondsten van een deel van de Bandkeramische nederzetting geven aan, dat de nederzetting Stein-Heideveldweg helaas door de aanleg van het bedrijventerrein gedeeltelijk verloren is gegaan. Dit ondanks

uitvoerige en dure archeologische onderzoeken. De lering die hieruit getrokken kan worden, is dat archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden noodzakelijk blijft, ondanks uitvoerige archeologische inventarisaties en proefsleuvenonderzoek voorafgaand aan de bouwwerkzaamheden. Het is dan ook riskant om dergelijke archeologisch rijke terreinen zonder archeologische begeleiding van graafwerkzaamheden vrij te geven voor bebouwing. Zoals in het navolgende kan worden gelezen is een vergelijkbare situatie ontstaan op de Scharberg bij Elsloo.

Inheems-Romeins op de Scharberg te Elsloo

Bij de aanleg van riolering in het uitbreidingsplan Scharberg te Elsloo (nr. 2 op kaart) werden 2

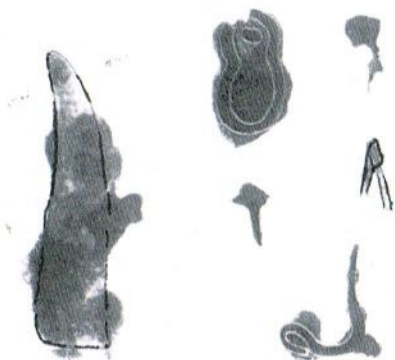

Fig. 2. Röntgenopname van een aantal ijzeren voorwerpen uit kuil 2 van de inheems-Romeinse nederzetting Scharberg te Elsloo. Te herkennen zijn een ijzeren mes, een ijzeren ingeknepen schakel van een ketting, een tweetal ijzeren nieten of meerdere mantelspelden (fibulae) (vondstnr. StSb97IX2).

verkleuringen (kuilen) waargenomen waaruit enige vondsten konden worden geborgen. Het betreft vondsten uit de IJzertijd en voorwerpen uit de Romeinse tijd. Wellicht kan men de vondsten het best aanduiden met inheems-Romeins.

In kuil 2 werden opvallend veel ijzeren voorwerpen gevonden, waaronder nieten voor lederwerk, spijkers, een deel van een ketting, fragmenten van ijzeren mantelspelden of fibulae (o.a. een draadfibula) en een mes (zie figuur 2). De schakels van de ijzeren ketting zijn

halverwege geknepen zodat ze daar ingesnoerd zijn. In deze kuil werd ook een fijn bronzen kettinkje met schakels van dunne bronsdraad aangetroffen (zie figuur 3). De bronsdraad is maar 1 mm dik en de schakels bestaan uit 2 windingen. Het kettinkje heeft 10 schakels en weegt minder dan 0,5 gr.

Een aantal losse fragmenten bronsdraad werd gevonden die aangeven dat het kettinkje niet compleet is. Tevens bevatte deze kuil fragmenten van een terra sigillatakometje en fragmenten van aardewerk met kamversiering, kenmerkend voor de IJzertijd.

De aangetroffen bodemsporen moeten onderdeel uitmaken van een grote

site die bij de aanleg van het Julianakanaal in de jaren '30 grotendeels is weggegraven. Beckers & Beckers (1940) beschrijven de treurige gang van zaken en geven weer wat van het door hen genoemde 'Sunisch dorp' bekend is. Onderhavige vondsten uit 1997 zijn gedaan in het zuidelijk en oostelijk deel van het nederzettingsterrein van het door Beckers & Beckers aangegeven 'Sunisch dorp'.

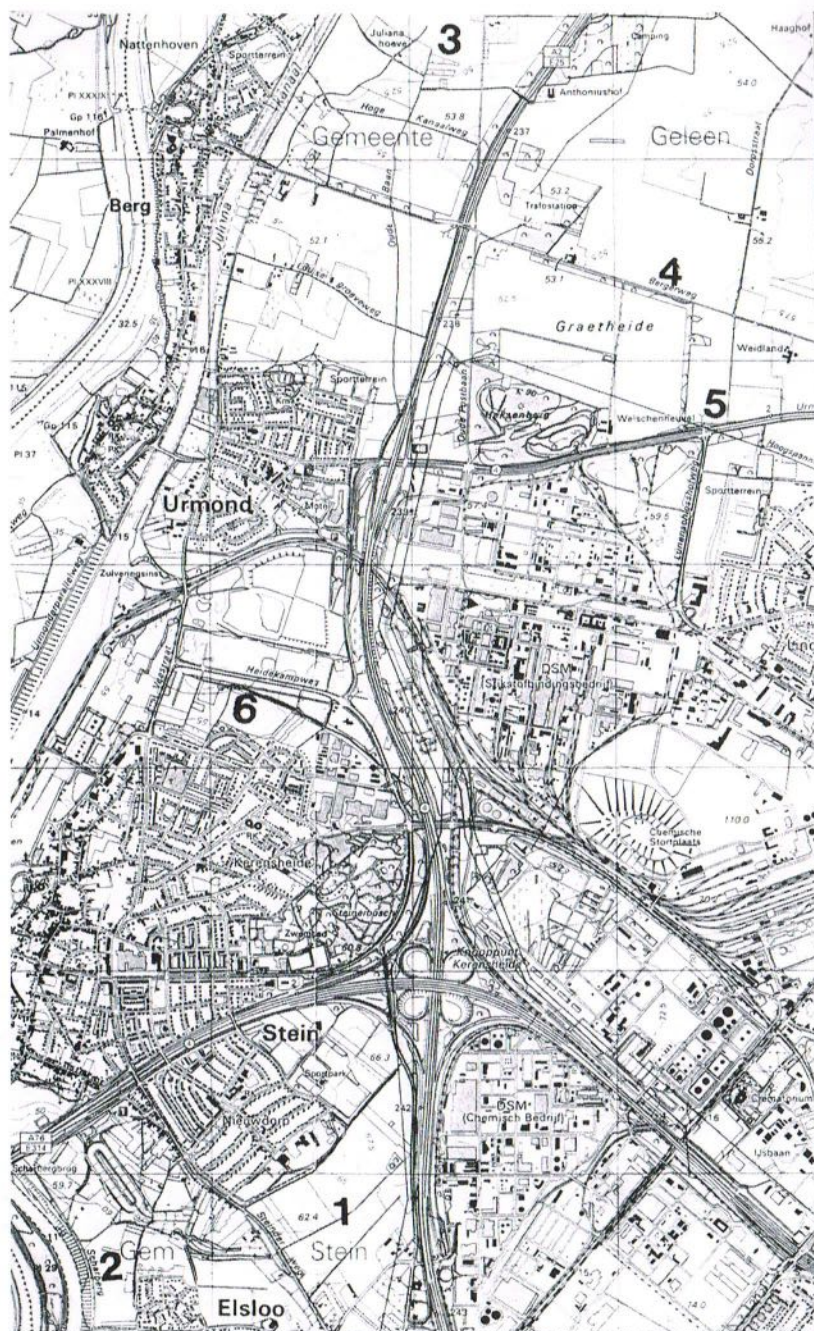
Fig. 3. Kettinkje met schakels van bronsdraad van de inheems-Romeinse nederzetting Scharberg te Elsloo (kuil 2); (vondstnr. StSb97IX2).

In 1971 deed pater Munsters waarnemingen op het betreffende terrein, namelijk in een leidingsleuf parallel aan de Scharstraat. Uit zijn verslag (Munsters 1971) is op te maken dat diverse bodemsporen uit de IJzertijd in de leidingsleuf waren aangesneden.

Een aantal vondsten konden uit deze

bodemverkleuringen worden geborgen (zie ook Bloemers 1973b). De archeologische vondsten van 1971 werden gedaan ongeveer 100 m ten noorden van de onderhavige vondsten uit 1997.

Net zoals op het terrein Sanderboutlaan 2 zijn op dit terrein in 1991, voorafgaand aan de bouwwerkzaamheden, een standaard archeologische inventarisatie (SAI) en een aanvullende archeologische inventarisatie (AAI) verricht. Een aanvullend archeologisch onderzoek (AAO) vond men blijkbaar niet nodig, want hier zijn geen proefsleuven aangelegd. Dit is eigenlijk wel vreemd want het inheems-Romeins dorp 'Scharberg Elsloo' is reeds uit de jaren dertig bekend en gepubliceerd door Beckers & Beckers (1940). De noodzaak van een aanvullend archeologisch onderzoek op dit terrein werd daarnaast aangegeven door de vondsten uit 1971. De reden waarom een dergelijk onderzoek niet heeft plaatsgevonden, is onbekend. Ook hier geldt weer dezelfde conclusie als kon worden getrokken uit de bevindingen op het terrein Sanderboutlaan 2. Archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden tijdens de aanleg van wegen, riolering en huizen blijft noodzakelijk en het is riskant deze terreinen op voorhand vrij te geven.

Oppervlaktevondsten

Gedurende 1997 werden verschillende oppervlaktevondsten gedaan. Dit overzicht is beperkt tot de meest in het oog springende vondsten.

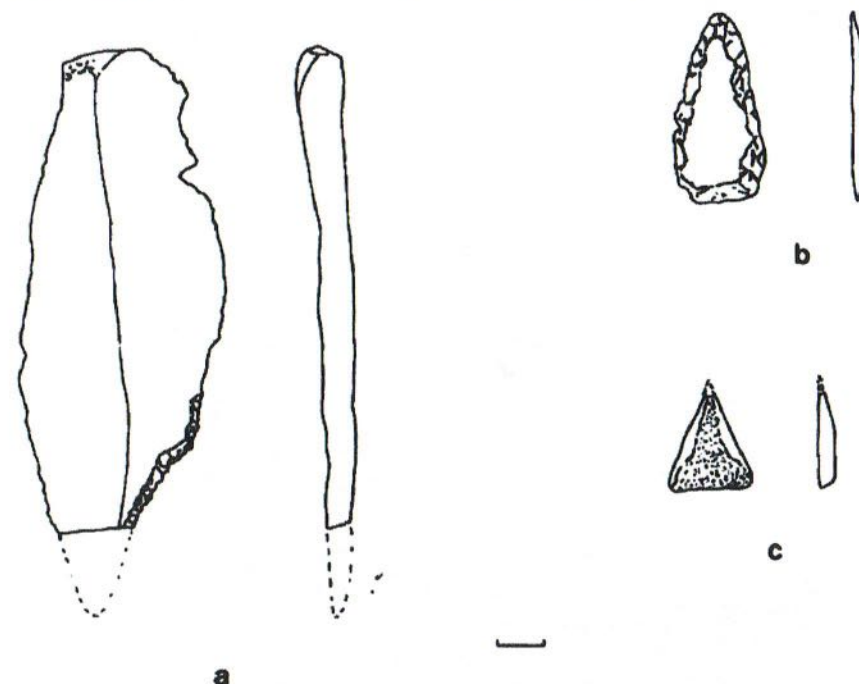

Fig. 4.a Vuurstenen mes (kling) cf. Romigny-Lh ry-vuursteen uit de Graetheide (vondstnr. GrHo97XII1).

b. Michelsbergspits, Graetheide bergerweg (SiGC97II)

c. Bandkeramische (LBK) spits, Graetheide Urmonderbaan (UrWe97Vo)

- Een grote vuurstenen kling met kenmerken van Romigny-Lh ry vuursteen is gevonden op een terrein in de Graetheide (zie figuur 4a en nr. 3 op kaart). Het vrij grote vuurstenen artefact mist een waarschijnlijk spits toelopende punt en zou een soort spitskling kunnen zijn. Romigny-Lh ry vuursteen is afkomstig uit Noord-Frankrijk ten zuidwesten van Reims. In het midden- en laat-Neolithicum werd deze vuursteensoort naar onze streken gebracht (Polman 1996) zodat een Neolithische datering van dit artefact aannemelijk is (vondstnr. GrHo97XII1).

- Op een terrein langs de Bergerweg op de Graetheide werd een vuurstenen spits gevonden die kenmerken vertoont van spitsen van de Michelsbergcultuur (zie figuur 4b en nr. 4 op kaart). De spits is vrij plat en heeft vlakke retouche (vondstnr. SiGC97II).
- Langs de Urmonderbaan op de Graetheide werden een fragment van een cobaltblauwe glazen LaTène-armband en een Bandkeramische spits gevonden (zie figuur 4c en nr. 5 op kaart) (vondstnr. UrWe97Vo).
- Een fragment van een geslepen vuurstenen bijl werd gevonden op een terrein ten noorden van Stein (nr. 6 op kaart)(vondstnr. StBL97V1).

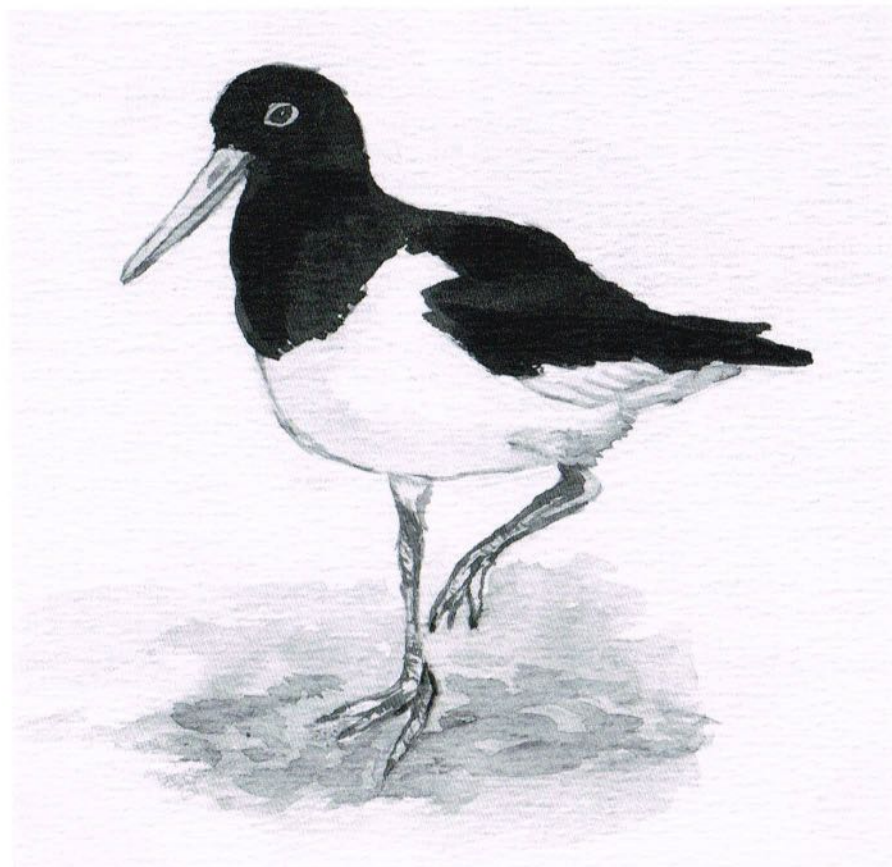
Literatuur:

Beckers H.J. & Beckers G.A.J., Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg, Maastricht, 1940.
 Bloemers J.H.F., "Archeologische kroniek van Limburg over de jaren 1971-1972", p 9 (Elsloo), in: Publications S.H.A.L. 109, Maastricht, 1973a.
 Bloemers J.H.F., "Archeologische kroniek van Limburg over de jaren 1971-1972", p 35-37 (Elslop), in: Publications S.H.A.L. 109, Maastricht, 1973b.
 Engelen F., "Op bezoek bij dhr. Th. Bouts", in: Archeologie in Limburg 11 (1981), p 25.
 Heemkundevereniging Maasstreek, Veldkartering 1986-1987 Op den Kamp Stein-Elsloo (Intern rapport HVM), Elsloo, 1988.
 Hendrix W.P.A.M., "Oudheidkundig bodemonderzoek in Stein e.o. 1 (1996)", in: Historisch jaarboek voor het Land van Zwentibold XVIII (1997), p 180-181.
 Hendrix W.P.A.M., "Oudheidkundig bodemonderzoek in Stein e.o. 2 (1997)", in : Historisch jaarboek voor het Land van Zwentibold XIX (1998), p 176-182.
 Munsters A., "Jonge IJzertijd-cultuur langs de Scharstraat, gemeentegrens Stein-Elsloo; waarnemingen 18-30 april 1971", Verslag behorend bij de melding aan de ROB, Stein, 1971.
 Oude Rengerink J.A.M. & Scholte Lubberink H.B.G., "Stein, uitbreidingsplan Sanderboutlaan/Elserveld/Meeldert; een archeologische kartering, inventarisatie en waardering", in: RAAP-rapport 62, Amsterdam, 1992.
 Polman, S.P., "Bijlfragmenten van Romigny-Lhéry-vuursteen voor het eerst in Nederland", in: Archeologie in Limburg 67 (1996), p 1-6.
 Schute I.A., "Archeologische kroniek van Limburg over de jaren 1992 en 1993", p 313-317 (Stein. Preventieve archeologische monumentenzorg in het uitbreidingsplan Sanderboutlaan II) In: Publications S.H.A.L. 129 (1993).

De Scholekster. *Haematopus ostralus*

Antoinette Duijsters, sectie geologie

Met een lengte van 43 cm, een gewicht van ongeveer 500 gr, een zwart met wit verenkleed, oranjevleesige poten en een stevige oranje snavel is de Scholekster een vogel die je niet gemakkelijk over het hoofd kunt zien. Eigenlijk een kustvogel, is hij het land in getrokken vooral in de broedtijd. De eerste waarneming in Limburg was in 1961; de Atlas van de Nederlandse vogels geeft in 1987 nog geen enkel broedgeval in Zuid-Limburg. Maar in 1996 tellen de Limburgse vogelaars 43 broedgevallen in het Nederlandse deel van het dal van de Grensmaas en 16 aan de Belgisch kant.

In 1997 heb ik bij Meers een nest gevonden. Eind mei vond ik een nest met 4 eieren, deze zijn vuilgeel met donkere vlekjes en puntjes. Drie weken later vond ik drie donsjongen van ongeveer 10 dagen oud (ook de jongen zijn goed gecamoufleerd). Later heb ik de volgroeide jongen en hun ouders nog een paar keer waargenomen alvorens ze weer naar de kust vertrokken. De jongen zijn valer en hebben een donkere snavelpunt. De reden voor het landinwaarts broeden is dat daar meer voedsel voor de jongen is (emelten, regenwormen en kleine insecten). Volwassen vogels leven van grote schelpdieren, zeepieren en kwallen die ze bij laag water voornamelijk in de Waddenzee en de Zeeuwse delta zoeken.

De geslachten zijn gelijk van kleur en grootte, beide ouders broeden en verzorgen de jongen. Als iemand in de buurt van het nest of de jongen komt, proberen ze met veel kabaal de persoon of het dier weg te lokken. Men kan dan het beste weggaan, vooral als men het gedrag van de vogels niet kent. De broedduur is ongeveer 27 dagen. De jongen worden eerst een paar dagen op het nest gevoerd, voor ze zelf onder leiding van hun ouders hun voedsel gaan zoeken. Na 6 weken zijn ze zelfstandig en met 3 jaar geslachtsrijp. Het gezin blijft ook na het zelfstandig worden nog een tijd bij elkaar. Wat de naamgeving betreft: ekster door hun zwart-wit verenkleed, schol is een ander woord voor wad of slik. Haematopus zinspeelt op de kleur van de poten en ostralegus betekent oestereter. De Scholekster is een opvallende en luidruchtige vogel. Een vaak voorkomende bezigheid is het "pieten" (de juiste betekenis is nog niet duidelijk): de vogels zijn zeer opgewonden, kleine groepjes rennen in paren heen en weer met de snavel naar de grond gericht, onder het uiten van een onophoudelijk en vlug "klieuw, klieuw"; dit werkt aanstekelijk op andere vogels, zodat er steeds meer gaan meedoen. Ook in de lucht kunnen ze met veel kabaal grote ronden vliegen.

Literatuur:

Limburgse vogels, nr. 1, Natuurhistorisch Genootschap Limburg, 1997.

Atlas van de Nederlandse vogels, SOVON (Samewerkende Organisatie Vogelonderzoek Nederland), 1987.

Tekening: A. Duijster

Lesbische scholekster houdt van trioetje

Scholeksters blijken ook lesbische relaties aan te gaan. Vaak gaat het om een vrouwtje dat weduwe is geworden of nooit heeft gebroed dat binnendringt in het territorium van een heteropaar. In dit nieuwe trio wordt vaak en opzichtig gecopuleerd tussen alle deelnemers.

Dit copuleren is meer bedoeld als signaal dan als voortplantingsdrang, stelt gedragsbioloog drs. Dik Heg die maandag aan de universiteit Groningen promoveert op het gedrag van scholeksters op Schiermonnikoog. Het (ogenschijnlijk) paren is bedoeld om indringers af te schrikken en de buitenwacht te laten zien dat in dit territorium nauw wordt samengewerkt. Heg zag dit gedrag ook onder heterostellen, met name kort nadat er een aanval door een indringer was afgeslagen. 'Je ziet ze dan frequent op elkaar springen.'

De nieuwkomer in het trio vecht zich binnen. Het is een spectaculair gevecht tussen de vrouwtjes, waarbij de man het tot zijn taak rekent het toegestroomde publiek - er komen dertig tot veertig beesten op af - te verjagen. Aanvankelijk neemt de man deel aan het gevecht maar als de indringster maar blijft terugkomen, haakt hij af. Waarschijnlijk omdat het te veel energie kost, verklaart Heg.

Na een onbeslist gevecht, vestigt de indringster zich. Het dubbel zo grote nest met maximaal acht eieren, wordt wisselend door een van

Parende scholeksters.

FOTO MARTIJN DE JONGE

de vrouwtjes bebroed. Gevolg: een aantal eieren wordt koud en de embryo's gaan dood. Het gedrag van andere broedvogels in vergelijkbare omstandigheden - zij mikken een aantal eieren overboord - hebben de scholeksters op Schiermonnikoog nog niet ontdekt.

de volkskrant 20-3-1999

Koel-snipperers deel I

Piet van Os, sectie geschiedenis en genealogie

Inleiding

Het is nu ca. een eeuw geleden dat in Zuid-Limburg het mijnbedrijf in meer uitgebreide zin op gang kwam, eerst van belang voor de oostelijke Mijnstreek maar daarna, vooral met de aanvang van de mijn Maurits, ook voor onze contreien. In 1947 was reeds ca. 50% van de mannelijke beroepsbevolking van onze gemeente werkzaam in de mijnindustrie!

Bovendien is de ontwikkeling van het mijnbedrijf vanaf 1900 met hoofdzakelijk handwerk en eenvoudige technische mogelijkheden uitgegroeid tot een moderne industrie met een hoog ontwikkelde mechanisering, een fenomeen van menselijk kunnen en prestatie dat onze belangstelling verdient. Daarom lijkt het ons de moeite waard om bij het verstrijken van deze eeuw er een aantal artikelen aan te wijden met als thema's o.a. de invloed van de koel op het sociaal-economisch en maatschappelijk leven in Elsloo, Stein en Urmond. Dit willen wij vorm geven d.m.v. foto's, documenten, artikelen uit oude tijdschriften, gesprekken met oud-mijnwerkers, bevolkings- en beroepscijfers.

Daarnaast wordt in elke aflevering van de beknopte algemene geschiedenis van de totale mijnindustrie in Zuid-Limburg een bepaald aspect behandeld, zoals de diverse mijnzetels, de cokesfabrieken en de gasdistributie, de uit het mijnbedrijf ontstane industrieën zoals het SBB en Polychem. Ook de invloed en betekenis van de vakbonden, overheid en kerk komen in dit kader aan bod. Van deze beknopte geschiedenis zal in deze eerste aflevering een overzicht worden gegeven van de mijnzetels vanaf het begin tot aan de sluiting rond 1970.

We doen hierbij een beroep op de geachte lezers om de in hun bezit zijnde documenten, artikelen, foto's en belevenissen over de koel beschikbaar te stellen ter publikatie in de Heemkundesnipperers.

Uiteraard blijft het uw eigendom en gebeurt het met de bronvermelding.

Gaarne hiervoor contact opnemen met de redactie.

De mijnzetels

In de 12e eeuw wordt voor het eerst melding gemaakt van kleinschalige kolenwinning in dagbouw langs de oevers van het riviertje de Worm bij de abdij van Rolduc. Deze abdij blijft tot de Franse Tijd een belangrijke rol

spelen in de kolenwinning. In 1660 was het reeds mogelijk om op 40 m diepte via primitieve schachten en waterpompen de kolen te winnen. Omstreeks ca. 1750 bereikte men reeds een diepte van 150 m en werkten ca. 800 man in de mijnen die geëxploiteerd werden door de abdij. Na de confiscatie van alle kerkelijke goederen door de Fransen gingen de mijnvelden (het gebied van de Domaniale mijn) na de nederlaag van Napoleon in 1815, over naar het Koninkrijk der Nederlanden.

In het onderstaande overzicht worden de voornaamste mijnzetels vermeld met naam, plaats van vestiging, beginjaar van de min of meer regelmatige productie en het jaar van sluiting; met de aanduiding p.m. en s.m. wordt aangegeven of het resp. een particuliere mijn of een staatsmijn betreft:

De Domaniale, Kerkrade, 1815-1969, p.m.

De Neuprick, Bleyerheide, 1852-1904 p.m.

De Oranje-Nassau I, Heerlen, 1899-1974 p.m.

De Willem-Soophie, Spekholzerheide, 1902-1970 p.m.

De Oranje-Nassau II, Schaesberg, 1904-1971, p.m.

De Laura-Julia, Eygelshoven, 1905-1974, p.m.

De Wilhelmina, Terwinselen, 1906-1969, s.m.

De Emma, Treebeek, 1913-1969, s.m.

De Hendrik, Brunssum, 1916-1973, s.m.

De Oranje-Nassau III, Heerlerheide, 1917-1973, p.m.

De Maurits, Geleen, 1923-1967, s.m.

De Oranje-Nassau IV, Heerlerheide, 1928-1973, p.m.

De afbouw en sluiting van de mijnindustrie met het verlies van ca. 45.000 arbeidsplaatsen in de jaren zestig en zeventig werd veroorzaakt door het aanbod van goedkopere en beter handelbare stookolie en het beschikbaar komen van het aardgas uit Groningen. Ook de algemene stijging van de lonen in de jaren zestig, die in de Limburgse, arbeidsintensieve mijnindustrie meer dan 65% van de productiekosten gingen uitmaken, waren een belangrijke oorzaak.

De energievoorziening van industrie en huishoudens werd daarna overgenomen door olie en aardgas. Op blz. 18 en 19 ziet men een schema van een Nederlandse mijn [3-33]

Propagandadag van de R.K. Werkliedenbonden in 1916 te Elsloo

Tussen 1910 en 1920 begon de vakbeweging zich te roeren in de mijnindustrie. Een aardig voorbeeld van hoe dat gebeurde geeft het volgende artikel uit "De Christelijke Mijnwerker", nr. 34, 1916.

Dinsdag 15 Aug. j.l. was het hier voor de Arbeidersorganisaties een belangrijke dag. Voor den R.K.W.B. (Rooms Katholieke Werklieden Bond) zoude er hier een openluchtmeeting worden gehouden, waartoe ook de afdelingen der omliggende plaatsen, behorende tot de kring Beek waren uitgenoodigd. Gevraagd werd, zou deze meeting, die oorspronkelijk in Stein zou worden gehouden wel goed slagen? Zou het weer er toe medewerken, dat men op flinke wijze, zonder dat de meeting in 't water viel deze kunnen bijwonen? Doch de meeting is gehouden. Is ook uitstekend geslaagd. In optocht de deelnemende vereenigingen met hun prachtige vaandels naar de weide (waarschijnlijk op een plek waar nu de RABOBANK is gevestigd) waar de openluchtmeeting zou worden gehouden. Wat daarbij vooral opviel, was de groote groep van leden van de Jonge Werkman uit Elsloo, die in fermes pas in den optocht meetrokken. Dat voorspelt iets goeds voor de toekomst der organisatie in Elsloo en omgeving. Deze leden van de Jonge Werkman zullen later zeker duchtige propagandisten worden voor de R.K. Werklieden Bond en Christelijke Mijnwerkersbond.

Na de opening der meeting door den Kringvertrouwensman, werd het eerst het woord gevoerd door den Weleerwaarde Heer Ritzen uit Geleen, die wegens afwezigheid van den Aalmoezenier van den Arbeid, den Weleerwaarde Heer A.v.d. Venne, op deze meeting als spreker optrad. Op zeer duidelijke wijze, zette de spreker het verschil, tusschen liberalisme, socialisme en christelijke wereld- en levensbeschouwing uiteen.

Hij spoorde de arbeiders aan om flinke propagandisten voor de organisaties te zijn welke met deze cristelijke wereldbeschouwing ernstig rekening hielden en volgens deze beginselen in het maatschappelijk leven werkzaam waren. Ook sprak hij een opwekkend woord over het nut en de noodzakelijkheid om de op te richten volksspaarbank krachtig te steunen. Vooral de jonge arbeiders spoorde hij tot sparen aan. Arbeiders die in hun jonge leven leeren sparen, worden later flinke krachten in de maatschappij. Vooral waarschuwde hij, om drankgelegenheden voorbij te gaan, die zoo gauw de arbeiderstrein aankwam de orgels lieten spelen, teneinde daarmee de aankomende arbeiders tot binnentreden te verlokken. De arbeiders moesten op hooger maatschappelijk peil komen te staan. De tweede spreker de heer Jos. Maenen, hield een helder pleidooi voor het nut en de noodzakelijkheid van oprichting en toetreding tot de R.K. Werkliedenbonden. In treffende bewoordingen gaf hij weer het doel dat deze standorganisaties voor de arbeiders nastreefden. Geen

katholieke arbeider mocht werkeloos toeschouwer blijven bij het werken van deze organisatie. Voor deze plaatsen, is overal de oprichting van afdeelingen van den Christelijke Mijnwerkersbond een harde noodzakelijkheid. Hier zal weldra de mijn Maurits in volle werking zijn. Allerlei arbeidskrachten zullen zich in deze omgeving vestigen. Noodzakelijk is het dan krachtige afdeelingen te hebben van den Christelijke Mijnwerkersbond, om toetreding van anderen te vergemakkelijken. 't Is een fout van de mijnwerkers om ongeorganiseerd te blijven, denkende: als de organisatie loonverhooging of verbetering der arbeidsvoorwaarden doorvoert, zij als ongeorganiseerden daaraan ook wel deelachtig zullen worden. Dat is geen mannenwerk. Zoo'n houding verlaagt de arbeiders. Spreker wekt op tot meer algemeene actie voor en aansluiting bij den Christelijke Mijnwerkersbond. De contributie die betaald moet worden voor een ernstige vakorganisatie mag geen hinderpaal zijn. Spreker wijst er de aanwezige vrouwen en meisjes op, van hoe groot belang de toetreding der mannen bij den Christelijke Mijnwerkersbond is. Hij spoort verder alle mijnwerkers aan om lid te worden. Steeds na iedere spreekbeurt, die aandachtig werd aanhoord, werd krachtig geapplaudisseerd. De Harmoniecorpsen lieten zich gedurig met hun vroolijke opgewekte tonen horen.

De Zeer Eerwaarde heer pastoor van Elsloo (G.Wouters), die het slotwoord sprak, toonde zich hoogst voldaan over de gehouden meeting, wenschte de drie sprekers die hij "apostelen" noemde voor de arbeiderbeweging een spoedig tot weerzien toe, sprak een opwekkend woord tot de leden van de Jonge Werkman om standvastig te blijven, wenschte de organisaties veel vruchten toe als resultaat van de gehouden meeting, opdat het streven dat uit de redevoeringen der drie sprekers zoo duidelijk uitkwam, bewaarheid mocht worden, dat "Limburg aan Christus" mocht blijven. De Kringvertrouwensman sloot daarna met een opwekkend woord deze vergadering

Een PR-film en de praktijk

Een georganiseerde mijnwerker uit Stein, die in 1932 een wervingsfilm van de Staatsmijnen zag, had nogal moeite met de voorstelling van zaken zoals die in film werd gegeven en hij uitte z'n kritiek in een stukje dat verscheen in de "Mijnwerker" nr. 47, 1932.

Stein, zondag 6 november, 1932.

Op deze dag werd alhier op de Cursusavond o.m. vertoond de film der

Staatsmijnen. Bij het zien daarvan kon ik me toch niet onttrekken aan de gedachte, dat deze wel wat eenzijdig is samengesteld. Men had b.v. ook wel eens wat kunnen laten zien van de gevaren, welke den mijnwerker bedreigen. Aan het einde van de film krijgen we te lezen: Na volbrachte dagtaak werken de mijnwerkers meestal op hun boerderij. Men ziet dan een naar de eischen des tijds ingerichte boerderij waar de mijnwerker en zijn vrouw met paard en maaimachine aan een groot stuk rogge beginnen te maaien. Is dat nu wel in overeenstemming met de werkelijkheid? Geenszins toch! Men krijgt in de verschillende plaatsen van ons land, waar de film vertoond wordt toch geen juist beeld van het mijnwerkersleven; het wordt veel te mooi voorgesteld. Met het gevolg, dat men ook het gevaar voor de mijnwerkers niet zo groot acht en sommigen zullen denken dat de roep om arbeider-controleurs wel wat overdreven is. Mij dunk dat het aan de film ten goede zou komen, als er ook een plaatsje werd ingeruimd voor de gevaren, die den mijnwerker in grote mate bedreigen.

Dat de gevaren in de Nederlandse mijnindustrie inderdaad groot waren, blijkt uit de cijfers van de dodelijke ongevallen in de jaren dertig: 1930: 27; 1931: 26; 1932: 22; 1933: 30; 1934: 15; 1935: 22 [2-87].

Literatuur en poëzie

Als eerste in dit kader een heroïsch gedicht van M. Viguier, uit het Frans vertaald door Antoon Coolen in 1947:

Wees trotsch mijnwerker

Door deze diepe donk're krochten
Ga houwer, 't licht in uwe hand,
Zoek in het duister uwer tochten
Tot waar uw drift breekt uit de wand
Den stortvloed van zwarte beken
Tot overvolle wagenreken:
Op uwe kracht bouwt heel het land.

Den tors ontbloot als atleten,
Neem uw houweel, en, houwer, sla,
Sla het hart tot hijgen, sla verbeten,
Dat zweet u op het voorhoofd sta,
Doe de zwarte stroomen storten
Tot de adem u gaat schorten:
Elk roept om uw haamremd ja!

Dreigt het mijngas in de gangen,
Houwer, op uw hoede dan!
Wees soldaat, die onbevangen
Vrees door moed verwinnen kan.
Rotsen die de dammen scheuren
En ze vallend medesleuren
Doodden reeds te menig man.

Dezen winter na aan 't vuur gezeten,
Houwer, waar uw zorg naar streeft,
Wij voor koude's barheid veilig weten
't Huis, dat onze wake heeft.
D'oogen naar de zwarte kolen,
Houden wij aan God bevolen
U, die werk en warmte geeft!

Gesprekken met oud-mijnwerkers

Sef Hanssen begon als 19-jarige jongeman in 1939 op de Maurits. Zijn vader en grootvader hebben ook op de koel gewerkt. Hij is getrouwd met Fie Peters en zij hebben twee zoons, twee dochters en acht kleinkinderen. Ze woonden eerst in de Heirstraat en nu sinds enkele jaren in een gezellige etagewoning aan de Stationsstraat 4 in Elsloo. Er is veel aanloop van de kinderen en kennissen uit de buurt en er is altijd koffie.

Sef begint zijn verhaal over de koeltijd in de leermijn, die was uitgegraven in de steenberg van de Maurits:

In 1939 kregen we slechts 5 dagen instructie in de leermijn en werden daarna direct aan practisch werk gezet. Het bestond uit het houttransport naar de posten ondergronds. We begonnen met ca. fl. 3.50 als dagloon met na een volledig dienstjaar recht op 3 verlofdagen. Na ongeveer een half jaar werd ik hulp-sleper en sleper; het werk bestond o.a. uit het samenstellen van de volle kolenwagentjes uit de pijlers. Na ongeveer zes jaar werd ik via hulphouwer, houwer. In de oorlogstijd werd er vaak ook zondags gewerkt, we kregen dan als extra premie schnaps, sigaretten en chocola. Daarna volgde een opleiding als schiethouwer, een functie waarin ik ondergronds het langste heb gewerkt. Het werk als schiethouwer was een secure, verantwoordelijke en zware job. We maakten de galerijgangen aan het kolenfront. Enkele typerende zaken en werkzaamheden: de schiettrommel met de patronen verzorgen; schietgaten boren tot meer dan twee meter diep; sproeileidingen en waterpompen aanbrengen; controleren op mijngas; het schieten begon na het veilig stellen van de omgeving, het aanzetten van de sproeijs en na

BOVENGRONDS BEDRIJF

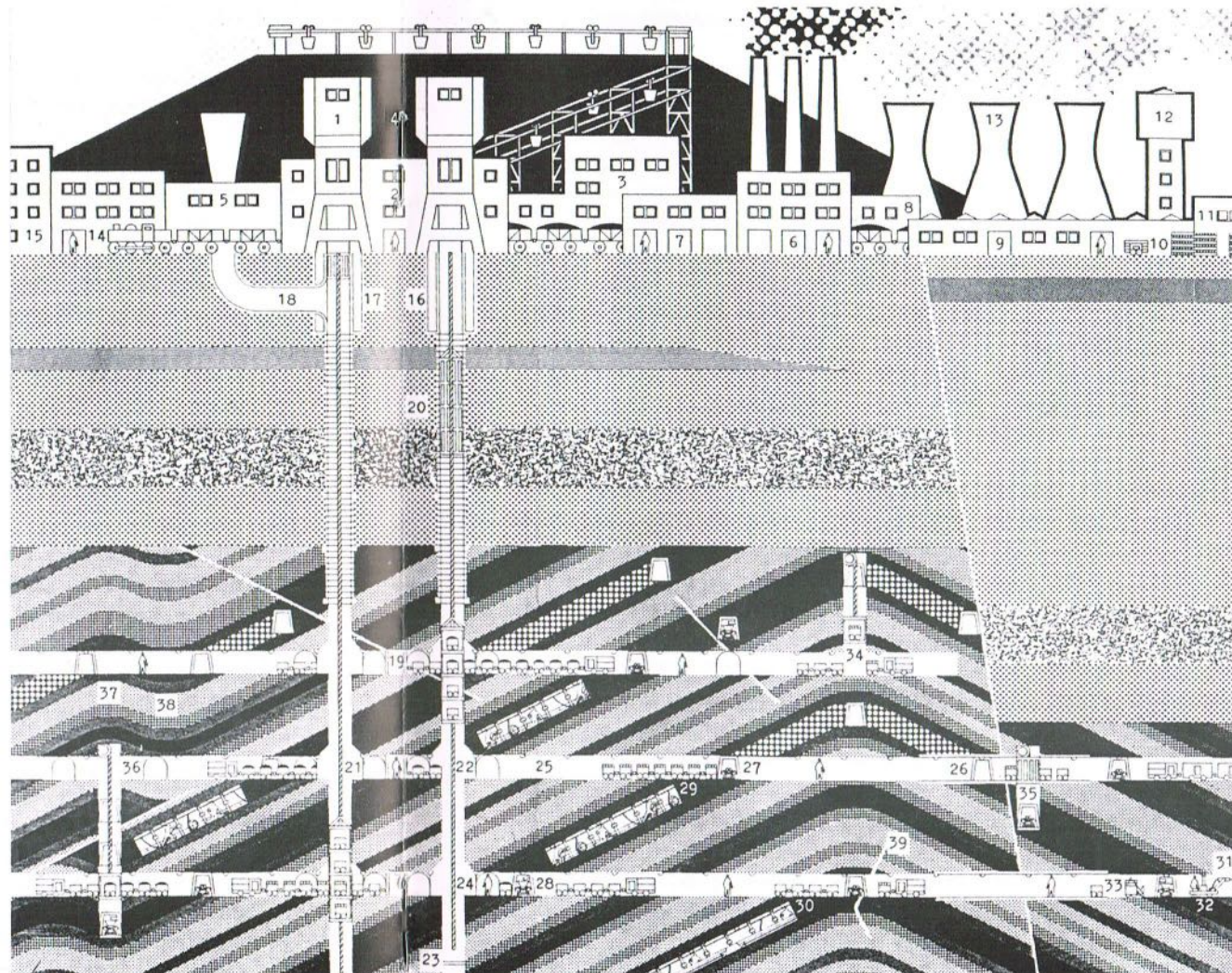
- 1 schachtbok
- 2 losvloer
- 3 wasserij en zevenij
- 4 steenberg
- 5 ventilatiegebouw
- 6 ketelhuis
- 7 elektrische centrale
- 8 badgebouw
- 9 werkplaatsen en magazijn
- 10 mijnhoutterrein
- 11 opleidingsgebouw
- 12 watertoren
- 13 koeltoren
- 14 laboratorium
- 15 administratiegebouw

ONDERGRONDS BEDRIJF

- 16 intrekende schacht
- 17 uittrekkende schacht
- 18 luchtkanaal
- 19 luchtsluis
- 20 liftkooi
- 21 bovenkabel
- 22 onderkabel
- 23 veiligheidsvloer
- 24 laadplaats
- 25 steengang
- 26 galerij
- 27 aanvoerband
- 28 afvoerband
- 29 handpijler
- 30 mechanische pijler
- 31 steenpost
- 32 boormachine
- 33 laadmachine
- 34 opbraak
- 35 neerbraak
- 36 tussenschacht
- 37 zadel
- 38 kom
- 39 storing

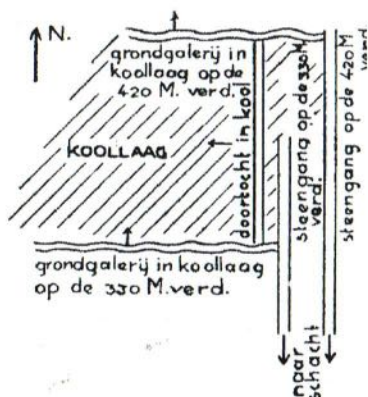
DEKTERREIN

- zand
- klei
- mergel
- bruinkool
- CARBOON
- zandsteen
- zandige leiste
- leiste
- steenkool
- afgebouwde koollaag

DOORSNEDE VAN EEN NEDERLANDSE STEENKOLENMIJN

de waarschuwingskreet "vuur" werden de ladingen tot ontploffing gebracht; na het veiligstellen van het dak door de opschuifbare ondersteuning werd begonnen met het opruimen van de uitgeschoten stenen; daarna het verlengen van de hulpleidingen zoals water en perslucht naar het nieuw stuk galerij.

Het nevenstaande schetsje geeft een idee over de ondergrondse situatie aan een kolenfront. Van de onderste grondgalerij maakte men een zogenaamde doortocht naar de bovenste grondgalerij en daarna werd in westelijke richting de gehele kool tussen de twee galerijen gewonnen. Elke dag schoof men b.v. 1.5 meter op en werden de ontkoolde stroken, de pijlers, met stenen opgevuld of men liet ze instorten. [6-78]

Het was afwisselend werk, maar de grote handicap was het water. Bij de uitbouw van

de gangen kwam altijd veel water uit dak en wanden van het nieuwe stuk vrij en het "regende" soms even hard als tijdens een een malse onweersbui in de zomer. Als dan ook nog de waterpompen haperden, stonden we regelmatig tot ons middel in het water. Afhankelijk van de beluchting en de diepte van de galerij was het er erg warm; we kregen dan 5 liter extra thee en zoutpillen mee naar beneden om het zoutverlies te compenseren. In 1958 kreeg ik lichamelijke klachten, waarschijnlijk als gevolg van het langdurig werken in de nattigheid en moest ik ander, lichter werk gaan doen. Vanaf ca. 1966, de Maurits was toen al aan het afbouwen, kwam ik via het F.S.I. terecht in Stein op de MacIntosh achter de naaimachine.

Het enige wat ik me daarvan goed herinner was, dat de meiden tientallen keren per dag eindeloos dezelfde tophits door de ruimte lieten schallen; 's nachts droom ik er nog van.

Na nog enige tijd op de Nieuwbouw van DSM in de afdeling keuringsdienst te hebben gewerkt, werd ik als 52-jarige in 1972 definitief afgekeurd.

Fie vertelt over de ondergrondse periode van haar man:

Ik had niet graag dat Sef ondergronds ging, was altijd bang dat hem wat overkwam, gelukkig is dat nooit gebeurd.

Na nog 'n bakkie koffie vertelt hij verder over de vakbond. Sef is gedurende lange tijd lid geweest van de A.B.W.M. (de Algemene Bond voor Werkers in het Mijnbedrijf) en tijdelijk voorzitter van de afdeling Elsloo.

Mijn vader was lid van de N.K.M.B. (de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond), toen hij echter na 24 jaar koel werd afgekeurd kreeg hij ongeveer 60 cent per dag invaliditeitsuitkering; ik wilde van die bond geen lid worden. De A.B.W.M. was een neutrale bond, die vooral direct na de oorlog veel leden had (ca. 10.000) en hoewel door de algemene landelijke loonmatiging i.v.m. de wederopbouw ook deze bond qua loon niet veel kon bereiken, waren zij op het gebied van de secundaire arbeidsvoorwaarden, zoals gratis kleding, meer verlof en premies, veel actiever dan de katholieke bond; ook was de stakingsbereidheid groter om zaken af te dwingen. De A.B.W.M. was in het katholieke Elsloo een beetje de "verkeerde" bond en het ledental was dan ook beperkt, variërend van ca. 40 tot 80 leden.

Zo kwam het wel eens voor, dat wanneer ik nieuwe leden aanwierf, deze na enkele dagen weer het lidmaatschap opzegden, omdat ze daarover problemen kregen op de koel. Ook nadat ik niet meer werkte bleef ik lid en zo weet ik nog van de stickersactie in 1975 bij het zwembad de Medammerweide, om geld in te zamelen voor het busvervoer van de oud-mijnwerkers naar Den Haag om te protesteren tegen de veel te lage pensioenen. De meeste mensen in Elsloo negeerden of stonden onverschillig tegen de bond. Daarentegen heb ik goede herinneringen aan de oude burgemeester Meijer van Elsloo, die de bond een goed hart toedroeg en steunde zoveel hij kon.

Al met al kijkt Sef met tevredenheid terug.

Wij wensen hem en zijn vrouw nog lange gelukkige jaren toe!

Vader met zeven zonen

Regelmatig komt men in de reguliere tijdschriften verhalen tegen van grote families, die allen werkzaam waren in de mijnbouw. Een bijzonder voorbeeld vonden wij in "Steenkool" van maart 1947:

Toen in 1925 de klad kwam in het Drentse Veenbedrijf, is Petrus Johannes Drent met zijn gezin van Klazinaveen naar de mijnstreek komen afzakken. Zijn broer, die nu op de Cokesfabriek Maurits werkt, was al een jaar eerder naar Limburg gegaan. Petrus Drent was bijna 35 jaar oud, toen hij op de Staatsmijn Emma ondergronds ging werken. In 1930 werd hij overgeplaatst naar de Staatsmijn Maurits en op deze mijn is Drent nog steeds werkzaam. Hij is houwer in afdeling S6 op de 660 m-verdieping. Met hem werken 7 zonen op Staatsmijn Maurits: 5 in het ondergronds bedrijf, 1 bovengronds terwijl Jo, de jongste bij de O.V.S. (Ondergrondse Vakschool) is. Dit jaar komt er nog een 9e Drent op de Maurits bij. Tonny, de benjamin, gaat zich eveneens in de O.V.S. tot mijnwerker bekwamen. In de oorlogsjaren woonden nog vrijwel alle zonen in het ouderhuis aan de Koolweg te Elsloo. De burens hebben zich vaak met verbazing afgevraagd, hoe moeder Drent het klaarspeelde de familie iedere dag op tijd naar de mijn te krijgen. En altijd even keurig verzorgd!

In 1950 viert vader Drent zijn 25-jarig jubileum bij de Staatsmijnen. Dan zal het huis aan de Koolweg te klein zijn. Doch men is daar gelukkig aan de drukte gewend, want iedere Zondag zijn de zonen present. Dan wordt er in twee kamers een kaartje gelegd. "De beste dag van de week", zegt moeder Drent.

De pungelwasserij

In 1918 werd het F.S.I., het Fonds voor Sociale Instellingen van de Staatsmijnen, opgericht en in het kader daarvan kwamen in de jaren daarna diverse werkplaatsen voor invalide mijnwerkers en meisjes van de grond zoals blijkt uit "Steenkool", maart 1950.

De pungelwasserij is in 1949 in het gebouw van een voormalige gaarkeuken van start gegaan en was in eerste instantie voor de vrijgezellen onder de mijnwerkers een uitkomst. Anderen volgden daarna vrij spoedig, want welke huisvrouw wil, tegen een prijs van 50 cent per pungel per week haar taak niet aanmerkelijk verlichten? Voor weinig geld kan men de pungelwas tevens laten verstellen. Sokken stoppen bijvoorbeeld, kost 8 cent per paar; knielappen opzetten 90 cent. Als men de reuze-knollen ziet die de mijnwerker onherroepelijk in zijn sokken oploopt, en de enorme slijtage aan onder-en bovenkleding, beklaagt men de huisvrouw die zoiets moet flikken.

Een praatje met de onvermoeibare ijveraars voor het jonge bedrijf, met de heer Bloemen, bedrijfsleider van de W.I.M (Werkplaats voor Invalide Mijnwerkers, onderdeel van het Fonds voor Sociale Instellingen van de Staatsmijnen), waarvan de pungelwasserij een onderdeel is, met juffrouw van der Waart, de "chef" en met de wasbaas Notten, maakt ons alweer een heel stuk wijzer over alles wat er hier zoal omgaat.

Wij werden opmerkzaam gemaakt op een aantal voorwerpen, grote en kleine allemaal uit de broekzakken afkomstig. Schroeven, bouten, spijkers, medailles, relikwieën en zelfs al een horloge!

Men komt slecht gerepareerde jassen en broeken tegen, sokken die nooit gestopt worden en andere die gerepareerd zijn met stukken damesnylons! Momenteel heeft men 1700 pungels per week en over ca. twee jaar hoopt men voor de hele mijnstreek pungels te verzorgen. Dan hoeft geen enkele huisvrouw meer te klagen: "Pungel wassen is het ergste wat er is".

Bronnen en Literatuur

Van belangrijke gegevens in dit artikel wordt de bron vermeld; b.v. figuur 1: [3-33]; d.w.z. bron nr. 3, blz. 33.

1. Steenkool, het bedrijfstijdschrift van de Nederlandse Steenkolenmijnen, div. jaargangen.
2. 40 Jaren Spoor en Mijnen in Zuid-Limburg, Heerlen, 1936.
3. Wereld van groei, Voorlichtingsdienst Staatsmijnen, 1962.
4. C.E.P.M. Raedts, m.i., De opkomst, de ontwikkeling en de neergang van de steenkoolmijnbouw in Limburg, Assen, 1974.
5. Vakbondstijdschriften, Sociaal Historisch Centrum, Maastricht.
6. E.M. Bunge, In het schijnsel van de Mijnlamp, 1936.

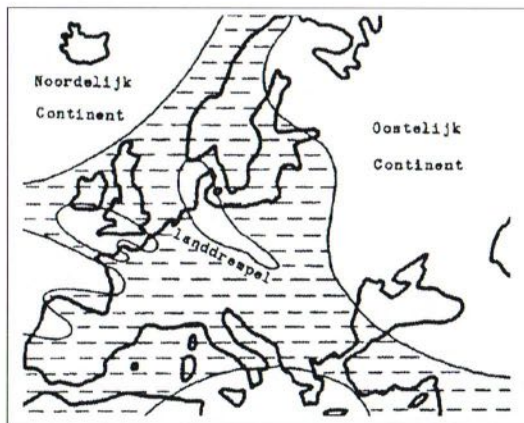
Revinienkwartsiet, ouder kan het niet

Wil Klarenaar en Rob Paulussen, sectie geologie

In talrijke grindgroeven in Zuid-Limburg en langs de Maas, kunnen we na enig zoeken een zeer hard, blauw gesteente vinden met kleine kubusvormige putjes in het oppervlak. Wanneer we zo'n steen doorslaan dan merken we dat daarbinnen ook die merkwaardige holten aanwezig zijn, soms nog gevuld met een goudkleurig mineraal, pyriet.

Dit gesteente is het oudste gesteente dat we in Zuid-Limburg kunnen aantreffen. Het dateert namelijk uit het Cambrium, een periode uit onze aardgeschiedenis die zo'n 600 miljoen jaar geleden begon en ongeveer 500 miljoen jaar geleden eindigde. Toch komen er in Nederland geen gesteentelagen voor met een Cambrische ouderdom. Het blauwe gesteente is dan ook door de Maas als grind hier naar toe gevoerd. Het heet Revinienkwartsiet en is genoemd naar het plaatsje Revin in Noord-Frankrijk waar we het ook als massieve rots kunnen aantreffen. Behalve op deze plek zijn er ook diverse andere plaatsen in het stroomgebied van de Maas, waar dit gesteente aan de oppervlakte voorkomt.

In het Limburgse Maasgrind komt Revinienkwartsiet zeer algemeen voor in de vorm van kleine tot grote, matig tot goed afgeronde blauwgrijze stenen. Het gesteente kan een duidelijke gelaagdheid vertonen en is vrij hard. Het bestaat voornamelijk uit fijne afgeronde kwartskorrels die, voordat ze versteenden, ooit eens door water in de Cambriumzee als zand zijn aangevoerd.

Op het kaartje kunnen we zien waar de Cambriumzee heeft gelegen.

Door verstening onder invloed van grote druk zijn de zandkorrels sterk in elkaar geperst en kunnen we de oorspronkelijke korrelgrenzen niet of nauwelijks meer waarnemen. Als we het gesteente doorslaan dan gaat de breuk dwars door de korrels heen.

Bij minder samengedrukt gesteente, een zandsteen bijvoorbeeld, gaat de breuk nog om de korrels heen waardoor we een ruwe breuk krijgen die aanvoelt als schuurpapier.

Heel opvallend zijn de vaak aanwezige kubusvormige putjes. Dit zijn de negatieven van verdwenen pyrietkubussen die we ook op de foto van een Revinienkwartsiet uit het Maasgrind goed kunnen herkennen. Het oorspronkelijke pyriet is meestal verdwenen omdat het mineraal uiteen is gevallen in roestachtige limoniet. De bruine resten kunnen we soms nog in de hoekjes van de kubusnegatieven zien. Het is veel zachter dan het oorspronkelijke pyriet en het spoelt er door stromend water gemakkelijker uit. Wanneer je een Revinienkwartsiet doorslaat, kun je met wat geluk de onaangestaste helder glanzende goudkleurige pyrietkristallen nog in het gesteente zien zitten.

Het pyriet is ontstaan vóór de vorming van het eigenlijke gesteente. Door de aanwezigheid van rottingsbacteriën en organische stof, bijvoorbeeld van afgestorven zee-organismen in het zand van de Cambriumzee, ontstaat het onder zuur-stofloze omstandigheden uit een chemische reactie van zwavelwaterstofgas met ijzer

dat aan de zandkorrels is gehecht. Het pyriet kristalliseert uit in het kubische kristalstelsel in de vorm van kubussen met gestreepte vlakken, beurtelings horizontaal en verticaal. Als we goed opletten kunnen we dit soms nog herkennen aan de pyrietkristallen of kubusnegatieven in het Revinienkwartsiet. Het hierboven beschreven proces kan zich afspelen op alle zeediepten, mits er voldoende organisch materiaal beschikbaar is om de bacteriën zwavelwaterstof te laten maken en uiteindelijk voldoende ijzer van de zandkorrels.

In een later stadium van de gesteentevorming gaat het sediment door hoge druk over in kwartsiet. Doordat het gesteente en de pyrietkristallen zich elk op een andere manier laten samendrukken, ontstaan op het grensvlak tussen kwartsiet en pyriet aan weerszijden van de pyrietkubussen zogenaamde drukschaduw. Dit zijn kleine zoompjes witte kwarts dat uit het kwartsiet opnieuw is gekristalliseerd.

Een ander opvallend kenmerk van Revinienkwartsiet is het veelvuldig voorkomen van witte kwartsaders, zogenaamde gangkwarts. Dit kwarts is ontstaan door afzetting uit warme waterige oplossingen in breuken en spleten van het kwartsiet. Gangkwarts komt ook in andersoortige gesteenten veel voor en is daarom wellicht niet zo bijzonder. Het wijst echter op geologisch actieve perioden in de aardgeschiedenis met gebergtevorming waardoor hele gesteentepakketten diep onder het gebergte in de aardkorst worden gebroken en verpulverd.

Een opvallende aanwezigheid in onze gemeente zijn de bekende "dikke

stenen" zoals de "Taterstein" in Stein of de "Dikke Stein" in Elsloo en Urmond. Het vermoeden bestaat dat deze massieve keien, ingevroren in ijsschotsen, vanuit het zuiden door de Maas zijn aangevoerd en in ons gebied zijn afgezet. Ze bezitten de duidelijke kenmerken van een kwartsiet. Pyrietafdrukken ontbreken echter waardoor we niet met zekerheid kunnen vaststellen of het werkelijk Revinienkwartsieten zijn.

Bronnen:

P. van der Lijn, Het keienboek, 6e herziene druk.

L.M.J.U. van Straaten, Grondonderzoek in Limburg, 1946.

D. Goossens, Inleiding tot de geologie en geomorfologie van België, 1964.

Bollandus over Elsloo, Thorn en de Noormannen

A.M.P.P. Janssen

Bij het onderzoeken van een manuscript van de bekende historicus Jacob Kritzraedt met de titel 'Annales Gangeltenses' troffen wij tussen de pagina's 26 en 27 een briefje aan, geschreven door Joannes Bollandus [1]. Het betreft hier een aan Kritzraedt gericht schrijven van de beroemde Jean Bolland, de stichter van de Bollandisten [2] (* Julémont 13-8-1596; + Antwerpen 12-9-1665). In dit briefje gaat Bollandus eerst in op de politieke situatie van zijn tijd. Vervolgens besteedt hij aandacht aan een tweetal vragen die vermoedelijk door Kritzraedt aan hem zijn gesteld: waar liggen Tor en Seticum en waar ligt Haslau?

Omdat de laatste vraag interessant is in het kader van de Ascloa-discussie, leek het ons de moeite waard de tekst hier te reproduceren. Bollandus geldt namelijk als de eerste die Haslau/Ascloa met Elsloo heeft geïdentificeerd en met hem begint feitelijk de hele discussie of het vroegere Noormannenkamp nu in Elsloo, dan wel in Asselt te localiseren is [3]. De op enkele plaatsen moeilijk leesbare tekst luidt aldus [4]:

(pagina 26a:)

Reverende in Christo Pater

Pax Christi

Merito curare sua iubentur Francorum vi[ri].

Aatholicorum iniquies suapte sponte inge[...]

...]um, et illorum consiliis assidue ferme ...

Exaudiet aliquando Deus prophetae sui [ver-]

ba ut dissipet gentes quae bella volunt.

Nondum iis pax cum Anglis. Nec adhuc v[icta]

erit Pe... classis.//

(pagina 26b:)

Ergo illud diploma in Setico contra

Tor, an fors an illud Tor illustrium

Virginum coenobium, ubi praedia fors et

castellum fuit Ansfridi comitis? Ast ubi

Seticum? An Mosae alluvione eversum?

Haslau in Normannicis et Francicis celebre

est Elsloo infra Traiectum, quod certa

coniectura mihi probatur.

Commendo me Reverentiae Vestrae et R.P. Francisco

salutem adscribo. Antverpia 30 Martii 1655,

Reverentiae Vestrae secum in Christo

Joannes Bollandus.

Vertaling:

Eerwaarde vader in Christus,

de vrede van Christus.

Terecht wordt de mannen der Fransen bevolen hun eigen zaken te behartigen. De onrust van de protestanten ... uit eigen beweging, en door hun plannen worden aanhoudend ...

Eens zal God de woorden van zijn profeet aanhoren, zodat hij de volkeren verstrooit die oorlogen willen. Ze hebben nog geen vrede met de Engelsen. Nog niet zal de vloot van Pe...(?) overwonnen zijn.

Welnu, wat betreft die oorkonde te Seticum tegenover Tor: is dat Tor wellicht de abdij van de adellijke maagden, waar mogelijk de landgoederen en het kasteel van graaf Ansfried waren?[5] Maar waar is dan Seticum? Of is het door overstrooming van de Maas verwoest? Haslau, bekend ten tijde van de Noormannen en Franken, is Elsloo onder Maastricht, hetgeen als een zekere veronderstelling mijn goedkeuring heeft.

Ik beveel mij aan Uwe Eerwaarde aan en voeg er een groet aan de eerwaarde pater Franciscus aan toe. Antwerpen 30 maart 1655, medechristen van Uwe Eerwaarde
Joannes Bollandus.

Noten:

1. Historisches Archiv der Stadt Köln, Chroniken und Darstellungen 302.

2. Bollandisten is een naar Joannes Bollandus genoemde schrijverscollege van Belgische Jezuiten, die vanaf 1643 de oude heiligenlevens kritisch-wetenschappelijk beschrijven in de Acta Sanctorum. Bron: Encyclopedie van het Katholicisme.

3. Zie onder meer:

M.J.H.A. Schrijnemakers, "De Noormannen in 'Ascloa'", in: Limburg van Mook tot Eijsden, jaarboek 1981, 18-38, vooral p.24; en recentelijk:

J.G.C. Venner en J.H.M. Verlinden, "Keizer Karel de Dikke en de Noormannen te Asselt 881-882, regionale geschiedenis in een Europees kader" in: PSHAL 132 (1996) 7-45;

W.P.A.M. Hendrix, "De Aschlokwestie, ofwel de lokatie van het Noormannenkamp aan de Maas in de jaren 881-882" in: Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold 19 (1998) 61-76.

4. In de marge van pagina 27 staat in het handschrift van Kritzraedt: P. Bollandus Antw. 30 martii; Legi superioribus diebus diploma Caroli Simplicis datum anno 6 postquam erat amplioem haereditatem adeptus, id est Lothariense Regnum quod accepit anno 912. Videtur autem tunc praecipue in eo regno commoratus donec a perduellibus captus est. Datum illud diploma in Setico contra Tor. An fors an illud Tor illustrium virginum coenobium, ubi praedia fors et castellum fuit Ansfridi comitis? Ast ubi Seticum? An Mosae eluvione eversum. Haslau in Normannicis et Francicis celebre est Esloo infra Traiectum quod certa coniectura mihi probatur [pater Bollandus Antwerpen 30 maart; ik heb in de voorgaande dagen een oorkonde gelezen van Karel de Eenvoudige, gedateerd in het zesde jaar, nadat hij een rijker erfgoed verworven had, namelijk het Lotharingse Rijk, dat hij ontving in het jaar 912. Hij schijnt toen echter vooral verbleven te hebben in dat koninkrijk, totdat hij gevangen genomen werd door vijanden. Die oorkonde is gedateerd in Seticum tegenover Tor. - Voor de vertaling van de rest van de tekst: zie boven].

5. Bedoeld is uiteraard Thorn.

't Kiendje geduip en vergaete mit heives te numme

L.H. Schreurs, sectie geschiedenis en genealogie

Op eine goje mürge kregte veer te werre,
dat bie Truu van Berb oet de Gats
en Sjeng van Chris oet 't Straötje
ei kiendje gebaore waor.

En om ei good gebruik te gaeve zien beloup,
ging men gauw mit 't kiendje nao de kirk veur den doup.
Tjeuke van Mai van Jentrien eine nonk waor paetere,
Trees van den Heuvel waor de paat.

Mit Sjeng's familie en get naobers ging men op paad,
te voot woor de waeg nao de kirk geloupe
en ongertösje laog Truu lekker te slaope.

In de kirk stòng de pestoar al te wachte,
't kiendje weurt noe nao 't doupfont gebrach.

Die doupplegtigheid waor van korte doer,
noe de waeg heives mit 't kiendje, familie en naobers,
dat woor eine lange toer.

Want òm heives te gaon kumpste langs mennigge kaffee
om te beginnen bei Harieke en Mien van den Dobbelle,
dan nao Harieke van Gùsjke aan den Dikke Stein nao benne,
noe nao Mien van Sjollic taegeneuver Bekkers Chris,
hie kreeg Treeske eine nuje dook om, want zie haw gepis.
Es lètste nao Mai van Jentrien, woo ze zich nog eine nomme,
noe gauw heives om bie Truu te komme.

't Jèste wat Truu vroeg : "woo is 't kiendje".

't Waor gemakkelik te verklaore,
zie hauwe 't kiendje verlaore.

Truu zag toen: "Geer moot drek gaon zeuke nao 't kiendje"

Dat is gemakkelik gevraag,
es te wis woo 't kiendje laog.

Toen is men gaon zeuke,
en wat waor toen 't leuke,

Treeske laog bie Mien van Sjollic gans te vree,
op de sofa te slaope in 't vertrek naeve de kaffee.

Ze brachte Treeske gauw bie Truu terùk,
dat waor veur Treeske ei graot gelük.

Nieuwe straatnamen in Stein vanaf 1941 (IV)

Ton Macco, sectie geschiedenis

8. Uitbreidingsplan 'Nieuwdorp II'

Het voorstel aan de gemeenteraad dateert van 9 oktober 1963. Het raadsbesluit van 7 november 1963.

- Van Cloudtstraat

De familie Van Cloudt was een rijk vertakte adellijke familie in het Rijnland. Zij heeft ook de Staatse legers gediend en in de 18e eeuw door verwantschap met de Kinsky's de heerlijkheid Stein voor een groot deel in haar bezit gekregen.

- Kuringenstraat

Kuringen is de zetel van de oude leenhof van het graafschap Loon, waar Stein als Loons leen verheven moest worden.

Het is gelegen nabij Hasselt in Belgisch-Limburg. De leenverheffingen zijn bekend vanaf de 14e eeuw en zijn ingeschreven in de Loonse leenregisters, die in het rijksarchief in Hasselt bewaard worden.

- Loonstraat

De straat is genoemd naar het oude leenverband met het graafschap Loon (hoofdplaats het tegenwoordige Borgloon; in het Frans "Looz" geheten), waarvan Stein een buitenleen was. Reeds vanaf het begin van de 13e eeuw is dit leenverband bekend en hebben de graven van Loon hun hoogheidsrechten uitgeoefend als leenheer. De graaf van Loon was sinds de tweede helft van de veertiende eeuw bisschop van Luik.

9. Kapelaan Berixstraat

De ouderlijke woning van kapelaan J.W. Berix is gelegen aan de voet van de kanaaldijk in "de Laak". Als kapelaan van de St. Pancratius-parochie te Heerlen, nam de priester gedurende de tweede wereldoorlog

intens deel aan het verzet tegen de bezettende macht. Dit leidde tot zijn gevangennamen en transport naar het concentratiekamp Bergen-Belsen, waar hij op 12 maart 1945 overleed.

Deze weg, vanaf de Kruisstraat via de brug over het Julianakanaal naar Kleine Meers, is rond 1934 aangelegd. De formele naamgeving moest nog dertig jaar op zich laten wachten.

Het voorstel tot de naamgeving is van 16 oktober 1964. Het raadsbesluit is van 16 december 1964.

10. Uitbreidingsplannen 'Op het Ledderken', 'Het Centrum' en 'Kerensheide-Zuid'

De volgende straatnamen zijn aan de raad voorgesteld op 26 november 1964.

- Dross. Jonker van Kesselstraat

Jonker Willem van Kessel, geboren te Stein en wonende op het Slotje Ter Bruggen te Stein, moet eind 1691 of begin 1692 drossaard worden zijn. Onder Everharts was hij al als plaatsvervanger opgetreden. Hij stierf ongehuwd te Stein op 29 september of 1 oktober 1721 en werd in de kerk bij het St. Jansaltaar begraven. Hij is 30 jaar drossaard geweest te Stein.

- Dross. Ecrevissestraat

Johannes Henricus Grevis is in 1696 te Mechelen aan de Maas geboren, doorliep vanaf 1722 alle rangen bij de schepenbank te Stein en werd tenslotte in 1730 benoemd tot drossaard van Stein. Dit bleef hij totdat de graven van Merode in 1735 hun proces om Stein definitief verloren. Zijn naam had hij intussen van "Grevis" veranderd tot "Ecrevisse".

- Dross. Van Bewerstraat

Johannes Wilhelmus van Bewer, Guliks Hofraad en drossaard van Millen, was drossaard van Stein van 1742 tot 1769.

- Dross. Kampsstraat

Frans Peter Kamps, geboortig uit Gangelt, was drossaard te Stein van 1769 tot 1776.

- Dross. Roststraat

Johan Peter Rost, geboortig van Urdingen aan de Rijn, was drossaard te Stein van 1776 tot 1795, toen bij de komst van de Fransen de Heerlijkheid werd opgeheven.

- Dieterenstraat

Wijnandus van Dieteren was in 1335 leenman van Stein.

- Meijgatenstraat

Meijgaat en Meijgatenweg zijn oude kadastrale benamingen die vroeger in dit gebied gebruikelijk waren.

De weg wordt niet aangelegd.

Eerst veel later, in maart 1971, wordt de naam definitief in gebruik genomen voor een andere weg, ook nabij het zwembad.

- Dross. Everhartsstraat

Godfried Everharts, licentiaat in beide rechten en wonende te Sittard, verenigde alle hoge functies in Stein in zich. Minstens 40 jaar lang, van 1651 tot 1691, was hij drossaard.

- Secretaris Stregenstraat

Franciscus Gobertus Streg(h)en huwde in Stein in 1697 met Margaretha van Kessel, dochter van de drossaard. Hij was op het einde van de 17e eeuw secretaris van de schepenbank van Stein.

- Krompbunderstraat

Deze naam is ontleend aan een oude kadastrale benaming, die waarschijnlijk verdwenen is, sinds in de vorige eeuw in dat terrein de windmolen geplaatst werd. De naam is waarschijnlijk te danken aan een kromming in de vroegere Haalbrugskensweg, die daardoor ook de vorm gaf aan een perceel van ongeveer een bunder groot, daar ter plaatse gelegen.

- Negenmorgenstraat

De naam is ontleend aan een oude kadastrale benaming, die tot aan de grote verkoping in 1917 heeft bestaan. De naam duidde aan, dat het bouwland achter de molen, waardoor de straat is geprojecteerd, uit negen percelen bestond, aan verschillende personen verpacht. Elk van deze percelen was gemiddeld rond een morgen groot.

- Cortenbachstraat

De naam is ontleend aan de heren van Cortenbach, heren van Helmond enz.; zij waren gedurende de 16e en 17e eeuw leenmannen van Stein.

- Tiliastraat

Alexander van Tilia was leenman van Stein in 1331.

- Toebakstraat

De naam is ontleend aan de kadastrale benaming aldaar. De twee laatste straten (Tilia- en Toebakstraat) konden evenwel niet gerealiseerd worden in 1964/1965. Een nieuw voorstel in 1972 leidde tot de vaststelling van deze twee straatnamen.

- Secretaris Lintjensstraat

P. Lintjens uit Sittard was secretaris van de schepenbank van Stein in haar laatste periode vanaf 1778.

- Rentmeester Snijdersstraat

Rentmeester Martin Snijders beheerde de Steinse goederen in het midden van de 16e eeuw.

- Heenkenstraat

De benaming is ontleend aan een plaatselijke kadastrale terreinbenaming.

- Brouns Moeshofstraat

De naam is ontleend aan de plaatselijke kadastrale benaming voor het gebied achter de Smeetsstraat.

- Kloesstraat

Aan het einde van deze weg heeft een Mariakapel gestaan, wellicht sinds de 17e eeuw. Daar vestigde zich in 1871 de Eremijt Jacob Schotten (geboortig uit Delhoven in Pruisen), die tevoren drie jaar kluizenaar was geweest te Geleen. Zo ontstond de "Kloes" naast de kapel, waarin genoemde kluizenaar een tijdlang gewoond heeft, totdat hij, na een mishandeling door de inwoners van Stein, met onbekende bestemming naar elders vertrokken is.

- Urnenveldstraat

Deze naam duidt een prehistorische vindplaats aan van meerdere bijzettingen in urnen, die in dit gebied gevonden zijn en geeft tevens een datering, in ons geval -voor zover thans bekend- uit de late bronsperiode, ook genaamd Hallstatt B, tussen ca. 800 en 700 voor Christus.

(Wordt vervolgd)

Spectaculaire vondst in de Maas bij Meers

Rob Paulussen, sectie geologie

"HEEMKUNDEVERENIGING DOET SPECTACULAIRE VONDST IN DE MAAS BIJ MEERS"

Zo zou een krantenkop kunnen luiden naar aanleiding van een recente vondst van To Paulssen uit Stein, actief lid van de sectie geologie van de Heemkundevereniging Maasstreek. Wanneer er echter een foto van de vondst in het betreffende artikel zou worden geplaatst, zouden vele lezers van deze suggestieve krantenkop, teleurgesteld reageren. De foto zou namelijk "slechts" een vaalgeel, afgerond steentje tonen van nog geen vijf centimeter doorsnede. Het glimt niet, het heeft geen mooie kleur, het bevat geen fossielen, schitterende kristallen of edele metalen, het is niet superoud, het is niet buitenaards, het is geen prehistorisch werktuig, niets van dit alles. Toch is het een uiterst zeldzame vondst en wetenschappelijk gezien van hoge waarde. Een geweldige aanwinst voor onze collectie Maaszwerfstenen. Waarom? Op dit moment zijn we nog bezig met het onderzoek ervan, maar in een van de volgende Heemkundesnippers zullen we het belang ervan verduidelijken. Bent u toch nieuwsgierig geworden en wilt u niet wachten? Kom gerust naar een van onze werkavonden op donderdag. En To: gefeliciteerd met je onooglijke en tegelijkertijd schitterende vondst.

Geologische wandeling

Op de avond van 31 mei jl. verzorgde onze vereniging de excursie "Geologische wandeling rond Catsop" voor het wijn- en kaasgilde "Au bord de la Meuse" te Elsloo. De ca. 40 deelnemers maakten kennis met de landschappelijke en geologische bijzonderheden van de omgeving. Na afloop van de wandeling werd in onze lokalen boven de bibliotheek van Elsloo een overzicht gegeven van enkele actuele projecten van onze vereniging. Al met al voor iedereen een geslaagd evenement.

Excursie Belgische Ardennen in de maand juli

De voorbereidingen en het programma zijn verzorgd door To Paulssen en Wil Klarenaar. We beginnen ten westen van Luik, waar we in het dal van de Méhange resten hopen te vinden van ca. 400 miljoen jaar oude vulkanische as. In deze geologische periode, die men het Siluur noemt, was de aardkorst in deze streken onrustig en kwam vulkanisme wijd-verspreid voor. De vulkaan is in een diepe zee terechtgekomen, waar hij na bedekking door andere sedimenten verhardde tot een zgn. tufsteen. Verder in het zuiden bekijken we in de omgeving van Namen en Dinant, de resten van het hooggebergte, waaruit de Ardennen eens bestonden. De gesteenten die ooit tot de kern van

het gebergte behoorden, liggen er nu verfrommeld bij en complete gesteentelagen liggen door de bewegingen in de aardkorst soms op hun kop! Verder in de richting van de Franse grens gaan we in de buurt van Weillen op zoek naar halloysiet, een zeldzame kleiafzetting, die evenals de eerder genoemde tufsteen uit Silurisch vulkaan is ontstaan en in zee chemisch is omgezet in klei. In deze buurt ligt ook de abdij van Maredsous, vermaard om het gelijknamige trappistenbier. We hopen dat de paters thuis zijn! Op deze excursie kunnen ook niet-leden van de vereniging mee; s.v.p. opgeven bij de redactie.

Drie nieuwe projecten

Onze sectie Geschiedenis en Genealogie is in de afgelopen maanden gestart met een drietal nieuwe projecten:

- a) het verzamelen van de genealogische, adres- en overige gegevens over de gezinnen, die in 1940 in Elsloo woonden
- b) een onderzoek naar een handgeschreven reisverslag van 1804-1806 door een toenmalige inwoner van Elsloo, die als koetsier met gravin d'Arberg de Vallengin meereisde naar Rome
- c) het in een computerbestand invoeren van notariële actes uit de omgeving, het zgn. LAPIS-project.

Deze publicatie kwam mede tot stand door de steun van:

J. L'Ortye, Transportbedrijf, Hoensbroek
Haan optiek, Brillen oogmeting en contactlenzen, Stein
Martin Mols, Juwelier, Stein
Jack Reijnders, Assurantiekantoor, Beek
Van Lankeren, Tuinarchitectuur, Stein
Poeth & Voncken, Notariskantoor, Stein
Jack Waayen, EP, Stein
Budé, Bouwmaterialen, Beek
Daemen, Uitvaartcentrum, Elsloo
de Koning, Bloemenmagazijn, Stein
Decker-Jacobs, Kwekerijen, Elsloo
Meuleberg, Recycling, Stein
J.A.G. Pijpers, Tuinarchitectuur, Elsloo
Hans van Gorp, Bloemsierkunst, Stein
H.M.J. Peerbooms, Schoonheidssalon, Elsloo
Verhaeg & Zn, Schilderwerken, Urmond
Restaurant François, Stein
Göbbels, Videoregistratie, Geleen
GTI Mechanical, Geleen
P.B. Bors, Assurantiën, Berg aan de Maas
Fa. Meijers, Slagerij, Elsloo
Jules Dierick, Fotografie, Stein
W. op de Camp, Stijlkeukens, Stein

Elke donderdagavond vanaf 20.00 uur zijn onze leden in ons verenigingslokaal beschikbaar voor informatie over deze en andere projecten van het heemkundewerk.